

[A], Я

УСНА МОВА. ВИМОВА. НАГОЛОС

Світлана Бибик

ПОВСЯКДЕННА АУДІОКУЛЬТУРА В УКРАЇНСЬКІЙ РАДІОПУБЛІЦИСТИЦІ

В українському повсякденні велику роль відіграє аудіоінформація, яку ми отримуємо з радіо- та телевізору, під час навчального процесу, у напівофіційному чи приватному спілкуванні. Кожна із ситуацій має специфічні способи передавання знання, виявлення зацікавлення предметом розмови. Серед усіх відомих сфер поширення певних відомостей саме радіопубліцистика є універсальним тематичним джерелом, орієнтованим на різновікову аудиторію слухачів, на людей із різним соціальним статусом та зацікавленнями. Особливість сучасних радіо-ефірів — це інтерактивність, тобто вияв бажання й готовності мовців до висловлення своїх позицій з обговорюваної проблеми у прямому ефірі, готовність сприйняти чи не сприйняти позицію партнера, готовність до активної взаємодії, «живого» спілкування, яке сприймає численна аудиторія радіослухачів.

Повсякденну аудіокультуру в радіопубліцистиці можна розглядати з кількох позицій: як етикет спілкування, як жанрово-композиційні рамки передачі, як культуру усної мови. Перші два підходи поєднуються в реальній комунікації, оскільки учасники радіодіалогів — ведучий-журналіст та інтерв'юер чи додзвонювач — виконують певні ролі, що зобов'язують їх вживати чи не вживати конкретні звороти, кліше, або стереотипні висловлення. Третій підхід до аналізу аудіокультури радіоекрану примушує нас зробити акценти на ситуативних особливостях

тях живомовного спілкування, які в писемній практиці нерідко вважають помилкою.

Отже, які типові мовні формули характерні для радіо-інтерв'ю, в його вступній, основній діалогічній та завершальній частинах?

Вступ, або ознайомлювальна інформативна частина типового інтерв'ю, охоплює такі тематичні блоки: репрезентаційна інформативно-ознайомлювальна, контактостановлювальна етикетна. Репрезентаційна частина — слова ведучого, який окреслює тему, проблему інтерв'ю, знайомить аудиторію радіослухачів із гостем студії. Цей сегмент передачі може починатися так: *Про долю головного фінансового документу* [Тут і далі по тексту збережено й подано орфографічний запис висловлень учасників радіоєфіру без редакцій; правильно — *документа*] *країни на наступний рік / можливість ухвалення парламентарями закону про вибори Президента України та перспективи зміни голови НБУ до президентських виборів говоритимемо сьогодні з Володимиром Бондаренком; У студії Ірина Коваль і гість / народний депутат України / голова Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і самооборони Анатолій Гриценко*. У цій частині радіопередачі журналіст презентує і себе: *У студії Тарас Андрющович*. Ефір може починатися з актуалізації місця події: *Шановні слухачі / у нас в ефірі передача обласного радіо «Маю що сказати»; Говорить Вінниця. В ефірі радіокомпанія «Місто над Бугом»*. У такому разі слухач сприймає радіоєфір як спільній з працівниками радіо та гостями в студії часопростір.

Невіддільний складник аудіокультури — це контактостановлювальна етикетна частина, коли ведучий звертається: *Вітаю радіослухачів; Вітаю; Добриден / Віталію!; Вітання / Ірену; Пані Олю / я радий вітати вас в нашій студії*.

У діалогічній частині жанру радіодіалогу-інтерв'ю основне — запитання, що стимулює спілкування. Запитання складається з кількох частин: контактостановлювальна етикетна, власне запитальна. Контактостановлювальна етикетна частина запитання містить такі компоненти: кліше-констататація факту запитання (*Пані Олю / вам запитання / яке стосується / практично / того ж самого; Пане Олександре / ви як пред-*

ставник Компартії / *сказість / будь ласка*); кліше-інтенція (*Хочу запитати / отче / у вас; Я хотіла би / щоб ви про коментували* зміни до Закону про пенсійне забезпечення звільнених від військової служби); кліше-заохочення (*Можливо / Володимир Дмитрович знає?; Степане Ільковичу / ваша точка зору з приводу грипозного фінансування?*); кліше-імператив (*Отже / пані Ларисо / про які документи іде мова? Назвіть / будь ласка / перелік документів*); сценарні кліше, характерні для жанру радіоінтерв'ю, спрямовані на повернення до теми, мікротеми (*Давайте повернемось до крутянської трагедії; Я пропоную від групу перейти до виборів / тому що в нас ці дві теми дуже цільно переплітаються*).

Власне запитальна частина містить: інформаційно-констататційний складник (*Отже / Президент України Віктор Ющенко вимагає від уряду негайно внести на розгляд Верховної Ради проект держбюджету на 2010 рік. Які загрози / на ваши погляд / несе неухвалення цьогоріч головного фінансового документа країни на наступний рік?; Давайте поговоримо про мрії. Про що ви мрієте*) або становить лише питання (*Чому / дійсно / якщо ви змогли виділити 600 мільйонів на боротьбу з грипом / не можете коаліцією зібратися і ухвалити держбюджет на наступний рік?*).

Той, до кого адресоване питання, відповідаючи, також дотримується етикетних рамок. Це виявляється у його мовній поведінці в контактостановлювальній етикетній частині відповіді, наприклад: *Дякую за запитання. Я чудово розумію нашу позицію.* Основна відповідь містить різноманітні метадискурсивні висловлення, тобто елементи, що забезпечують структурування спілкування. Отже, вживає журналист висловлення-зачини з нагадуванням того, про що вже говорилося попередньо (*I сьогодні до мене зверталися з тим же питанням вдови загиблих*); характерні для мови ведучого програми аудіальні метадискурсивні висловлення (*Я хотів би сказати / що уряд тиснув на НБУ специфічними...), візуальні (Давайте глянемо / як держбюджет надійшов до Верховної Ради і як він розглядався); кінестетичі (Давайте / ми / е / якраз вернемось до / е-е / початку створення світу / до Книги буття і якраз для того / щоб зрозуміти ці слова); дигітальні (Я думаю / що це буде*

складне питання / тому що ті гроші / які виділені сьогодні / використані не будуть); структурувальні (Перше. Я особисто / партія «громадянська позиція» / яку я очолю / зробить усе / щоб це відбулося) та деякі інші.

Має свої особливості і завершальна частина радіодіалогу. Так, прикінцеве слово ведучого складається з кліше-подяки (*Дякую / Віталію; Я дякую за участі нашому гостю — народному депутату України / голові Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і самооборони Анатолію Грищенку. Радіослухачам — за увагу*); кліше-побажання (*Залишається побажати вам творчих успіхів і реалізації усього задуманого; кліше-прощання (На цій не зовсім позитивній ноті ми маємо попрощатися)* або ж висловлення, де узагальнюється зміст передачі.

Інтерактивний радіодіалог з масовою аудиторією передбачає спілкування з «третіми особами» — додзвонювачами (рідше — дописувачами, тобто тими, хто надсилає листи, SMS-повідомлення до студії або ж через Інтернет в онлайн-режимі). Ці моменти у спілкуванні ведучий також виділяє: зауважує про приєднання до діалогу інших мовців, про технічні можливості спілкування студійців із широкою аудиторією. Тому ведучий вживає спеціальні кліше-нагадування: *Як у кого виникнуть питання до Миколи Васильовича або виникне бажання висловити свою думку щодо обговорюваної проблеми / телефонуйте до нас за контактним телефоном у студії 52-46-81. Повторюю 52-46-81; Телефон у студії / за яким можна поставити запитання — 26610*. За допомогою кліше-звертання, кліше-імператива ведучий (журналіст) констатує початок ефірного спілкування зі студією (*Є наш активний телефонний слухач вже на лінії. Я прошу його представитися / сказати / кому ви адресуєте своє запитання і лаконічно його сформулювати. Будь ласка / говоріть / ви в ефірі; Ще один слухач з нами на зв'язку за номером телефону 235-41-41. Доброго дня вам*). Важливий етикетний момент — висловлення вдячності за участь у діалозі: *Дякуємо вам за дзвінок*.

Слухач також по-своєму включається у спілкування з радіостудією. Традиційно вживають кліше-привітання (*Добрий день*), кліше-самопрезентації (*Це пан Василь зі Львова*), кліше-

подяки (*Саме перше / дуже дякую / що запросив Миколу Лазаровича / який говорить змістовно / дотепно і розумно*) тощо.

Важливу й специфічну функцію в живомовному спілкуванні під час радіоєфіру виконують вказівні займенники, які підкреслюють тему висловлення, виступають у ролі посередника між мовними та немовними компонентами радіопубліцистичного дискурсу. Для мовця в ситуації безпосереднього спілкування вказівні займенники *це, оцей, той, цих, ці, ця, це, оці* є своєрідним опертям у побудові висловлення: *I я / власне / думаю / що оці всі питання / що їх піднімав пан Мазур / вони всі вирішуються у великій концепції; Разом з тим цей транспорт не може рухатися у відповідний час у зв'язку з тим / що навколо припарковані автомобілі / які унеможливилюють нормальний рух.*

Особливими функціями координаторів внутрішньотекстових зв'язків наділені частки, які виділяють намір до говоріння, тему висловлення, відокремлюють її від ремі, сегментують висловлення. Насамперед відзначені активністю вказівні частки *от, ото, то, це, оце, ось*: *Пане Анатолію / у нас небагато часу. Буквально 3 хвилини. Але я не можу вас не спитати: от ви зможете в опозиції об'єднатися до парламентських виборів?; A от я хочу вашу точку зору коротко. От ви прокоментували / от ваши слова шоб прокоментувати.* Анафоричні частки надають висловленню не лише експресивності, але й створюють у радіоєфірі відчуття повсякденності. Ці одиниці мови є знаками спонтанності висловлення, оскільки засвідчують паузаци ю мовного потоку у зв'язку із затримкою мово-мисленнєвих процесів.

У досліджуваних аудіотекстах виокремлено роль часток *от, ось*, які посилюють фрагментацію висловлень, їх постпозицію в ритмічній структурі висловлення. Ці частки квазісемантичні, оскільки в усній мові фактично виконують функцію вокального жесту, вербалізують певну зупинку в мово-мисленнєвому потоці. Вони є частками-демонстраторами, додатковими до інтонації засобами логічного виділення. Наприклад: *Зо-всім недавно я докоряв себе тим, що / я не прочитав «Братя Карамазови». От; З тих же кубиків дитина може створити зоопарк. Ось.*

Ще один важливий засіб координації внутрішньотекстових зв'язків — видільно-підсилювальна частка *ну*. Її також кваліфікують як вокальний жест. Ця частка нерідко передує іншому сполучному елементові висловлення — вказівній частці: *Ну це / мабуть / займе багато часу / але я думаю / радіослухачі всі розуміють / про що йде мова.*

Зафіксовано випадки, коли частка *ну* засвідчує невпевненість, нерішучість у ословленні думок, як-от: *Ну сама конструкція питання / що в Тернополі / де до влади прийшли консолідований регіонали і представники Балоги / що від організацій не приймають... Ну є обласна рада / і чому вона мовчить / якщо таке є? Чому ці питання відносяться до прем'єра?*

Відзначаємо виокремлювальну функцію часток *знову-таки, все-таки, просто* в усному спонтанному радіопубліцистичному висловленні: *Все ж таки я отак подумала / що якщо колектив створювався восени / то має бути відповідний настрій такий меланхолічний / осінній / такий...*

Локальний прислівник *там* в усному спонтанному висловленні також виконує функцію частки: *Батьки купують ті іграшки / які діти бачать у мультиках / там / які поширені. Тому частіше купують / там Кітти / Барбі.*

Прислівник *дійсно* так само набуває в усному спонтанному мовному потоці виокремлювальної функції, уподобнюючись до частки: *А це якраз ми пожинаємо плоди отих всіх / вибачте на слові / але я не можу іншим назвати / як бредових якихось ідей реформування і політичного / і адміністративної реформи / яку нам нав'язували / давайте / проведемо / замість того / щоб / дійсно / передати на місця владу народу. Тобто / ну / передати всі функції / дійсно / органам самоврядування / які б вибиралися / які б створювали виконкоми.*

Як питання культури мови та специфічний момент в усному спілкуванні розглядаємо *порядок слів*. Характерно, що репліки радіодіалогів мають такі характерні ознаки усно-розмовного синтаксису: а) позиція прикметника після іменника на зразок: *Тому доповнилися тексти лірикою українською / доповнилися піснями патріотичними*; б) позиція дієслівного присудка *є* в кінці висловлення, як-от: *Руйнуються тротуари / величезні*

ями *є*; в) позиція видільних часток у кінці речення на зразок: *I пані Олю / я хотів також сказати про те / що політологи прогнозують / що найжорсткіша боротьба вестиметься саме між БЮТом і мегаблоком / оскільки питання йде про кандидатуру прем'єр-міністра знову ж таки; Воно стає нещікаво просто*; г) інверсійний порядок слів, зумовлений потребою висунення на перше місце того, що є інформативно важливим: *Витягаються всі програми соціальні / важко / але витягаються; Бондар як поет прекрасний / Евгенія Кононенко дуже радує такими простими і такими дуже якимись справжніми речами*; г) відсунення оцінних акцентів на кінець висловлення: *Жоден інвестор не вкладне гроши у будівництво паркувальних зон / поки у нас паркування є стихійне*.

Радіодіалог-інтерв'ю — це живомовне усне спілкування. Характерно, що усність «провокує» появу у висловленні розмовної лексики. У статусі літературної вона може виграншно увиразнити думку, а позалітературна — небажана в публіцистичному стилі. Ця лексика виступає знаком розкutoсті, безпосередності в мовній поведінці учасників діалогу. Пор. такі іменники (*I якби не оці політичні козні / які в нас будуються зараз / якби не оце протистояння політичне / я вважаю / що результати діяльності навіть того ж уряду Віктора Януковича були б набагато кращими / і вони були б на користь України; Знаєте / ми тут не у війнушику гратися зібралися / тому про ненапади і все інше / це трошки / можливо / скажемо / не ті слова; Якіцо є покидьки / а вони є в будь-якій команді / то треба їх просто позбавлятися*), прикметники (*A це якраз ми пожинаємо плоди отих всіх / вибачте на слові / але я не можу іншим назвати / як бредових якихось ідей реформування і політичного / і адміністративної реформи / яку нам нав'язували; До тих пір / поки ми не відкрили вулицю Винниченка і не пустили частину транспорту тудою / ми мали страшні проблеми на вулиці Підвалній і не знали / що робити*), здебільшого ж — це діеслова (*Ну в нас прем'єр-міністр взагалі на закони і Конституцію може наплювати / вона може сказати / що не буде закон виконувати / для неї це нещікаво / вона конституцію не виконує і так дальше; A гавкати з усіх підворотен на цей бюджет ну всі вже звикли*).

Розмовна лексика — це й поширені в мові універбативи, що економлять мовні зусилля, наприклад, у такому контексті: *Жоден студент / жоден пенсіонер / бюджетник не постраждав / нікому не була затримана навіть на один день виплата коштів.*

На жаль, сучасний радіоефір не позбавлений периферійних позалітературних елементів — жаргонізмів (*Але головне не зовсім обломатися / якищо ти це хочеш далі робити / а зрозуміти / ну / що власне тут є твоє*) та сленгізмів (*Гроши вони взяли / а потім зробили те / що в Донецьку називають кидалово; Ну це вже такі якісні лейблі / знаєш; Шось ну / звичайно / там впливає / тому що помінявся лайфстайл*). Пейоризована лексика в мові депутатів, письменників, тобто інтелектуальної еліти, обнижує стилістичний рєгістр висловлення до фамільярно-розмовного. У «чужому» радіоефірному середовищі такі мовці позиціонують свої оцінки як у сфері повсякденно- побутової культури, звичко, без «купюр», що, безумовно, порушує стилюзову норму спілкування.

Отже, в усному живому спілкуванні, яким є радіоефір, інтерв'ю, поєднуються різні елементи повсякденної аудіокультури — лексико-фразеологічні, синтаксичні, ситуативні, що сприяють ефективності спілкування та взаєморозуміння як у студії, так і поза її межами — з широкою аудиторією радіослушачів.